

Література:

1. Абрамов С. Н. Советский гражданский процесс / Абрамов С. Н. – Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1952. – 420 с.
2. Абрамов С. Н. Судебное установление юридических фактов / Абрамов С. Н. – Москва: Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1948. – 43 с.
3. Поволоцкий Л. И., Лисковец Б. А., Соминский А. С. Дела особого производства / Поволоцкий Л. И., Лисковец Б. А., Соминский А. С. – Москва: Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1948. – 114 с.
4. Мельников А. А. Особое производство в советском гражданском процессе / Мельников А. А. – Москва: Издательство «Наука», 1964. – 128 с.
5. Елисейкин П. Ф. Судебное установление юридических фактов: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук / Ленинград. ордена Ленина гос. ун-т им. А. Л. Жданова. Юрид. фак. П. Ф. Елисейкин. – Ленинград, 1960. – 16 с.
6. Крючков Г. К. Судебное установление фактов, от которых зависит возникновение, изменение или прекращение личных или имущественных прав граждан / Крючков Г. К. – Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1956. – 104 с.
7. Чечот Д. М. Неисковые производства / Чечот Д. М. – Москва: «Юрид. лит.», 1973. – 168 с.
8. Каллистратова Р. Ф. Установление юридических фактов судом в порядке особого производства / Каллистратова Р. Ф. – Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1958. – 119 с.
9. Башкатов Н. И. Процессуальные особенности рассмотрения дел об установлении фактов, имеющих юридическое значение / Башкатов Н. И.: Лекция. – Москва, 1980. – 125 с.
10. Мінченко Р. М. Окреме провадження в цивільному процесі України: навч. посібник / Під редакцією Р. М. Мінченко. – Одеса: Фенікс, 2010. – 224 с.
11. Юрченко А. К. Безвестное отсутствие по советскому гражданскому праву / Юрченко А. К. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1954. – 88 с.

УДК 342.565

Є. Жукова,аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом,
суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду

МІСЦЕ ПРИНЦИПУ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЇ В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Однією зі складових предмета адміністративного права є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією юрисдикції адміністративних судів і поновленням порушених діями й рішеннями суб'єктів владних повноважень прав осіб. Принципи, на підставі яких повинні відбуватися ці процеси, мають неабияке значення, адже створення системи адміністративних судів було визначено одним із напрямів адміністративно-правової реформи. Незважаючи на те, що Кодекс

адміністративного судочинства (далі – КАС України) діє вже понад вісім років, чимало його положень викликають зауваження як практичних працівників, так і вчених, не є винятком у цьому аспекті й питання про принципи, на підставі яких має здійснюватися адміністративне судочинство. У період реформування адміністративно-процесуального законодавства України інтерес до теорії принципів адміністративного процесу обумовлений значенням цієї правової категорії для характери-

стики адміністративно-процесуального права в цілому, його окремих норм та інститутів; для заповнення прогалин у праві; для ефективності здійснення правосуддя в адміністративних справах. Незважаючи на те, що принципам адміністративного процесу та їх системі присвячена значна увага науковців, деякі питання все ж залишаються відкритими. Насамперед мова йде про процесуальну економію та віднесення її до категорії галузевих принципів адміністративного судочинства. Зміст принципу процесуальної економії полягає в забезпеченні якісного й оперативного розгляду справи з мінімальними витратами часу та коштів учасників процесу. Як принцип процесуальної економії визначає не лише шлях побудови адміністративного процесу, а й напрям діяльності учасників адміністративного судочинства, які у своїй діяльності повинні дотримуватися її вимог.

У загальному вигляді питанню визначення системи принципів адміністративного судочинства приділяли увагу такі науковці, як О.М. Бандурка, В.Б. Авер'янов, Т.О. Коломоєць, Р.О. Куйбіда, С.В. Потапенко та інші. Проте й досі відсутнє єдине розуміння класифікації та системи принципів адміністративного процесу. Враховуючи, що КАС України не вміщує жодних критеріїв класифікації принципів адміністративного судочинства, а лише перераховує їх в одній нормі (ст. 7 КАС України) та дає їм тлумачення в наступних (ст. 8–14 КАС України), додатковому дослідженню підлягають питання класифікації принципів адміністративного судочинства, виокремлення місця галузевих принципів у системі принципів адміністративного судочинства, в тому числі принципу процесуальної економії.

Метою цієї статті є аналіз проблемних питань класифікації й системи принципів адміністративного судочинства, визначення місця принципу процесуальної економії в системі принципів адміністративного процесу.

Як слушно зазначається в нау-

ковій адміністративно-правовій літературі, пізнання сутності принципів адміністративного процесу можливе шляхом визначення системи їх специфічних ознак, які становлять теоретичну конструкцію принципів [1, с. 7-8]. До них належать наступні положення: 1) принципи виражають сутність норм і правил поведінки, що санкціоновані державою й регламентують провадження в адміністративних справах; 2) принципи перебувають у тісному зв'язку із правовою системою суспільства, за допомогою якої впливають на адміністративно-процесуальні відносини; 3) принципи існують як основні правила адміністративно-процесуальної діяльності, опосередковані правовими нормами; 4) принципи містять світоглядні ідеї щодо організації адміністративно-процесуальної діяльності. Щодо безпосередньо принципів адміністративного судочинства виділяються дещо інші ознаки: ідейна спрямованість, нормативність та текстуальне закріплення, демократичність, дієвість, автономність і визначеність [1, с. 8].

Оскільки відповідне процесуальне право є однією з галузей права, то його принципи мають характерні ознаки загальноправового принципу, виражають основні начала, ключові ідеї права. Особливість цих принципів пов'язана із природою юридичних норм, в яких вони закріплені (процесуальні норми), та сферою їхньої реалізації (судочинство). Втілення загальноправових принципів в адміністративному судочинстві дозволяє надати йому властивостей дійсного правосуддя, відобразити загальні правила, що мають загальнообов'язковий юридичний характер, забезпечити однотипне формулювання норм права та їх застосування для вирішення публічно-правових спорів.

Визначення процесуальних принципів, як правило, надається саме через урахування означених особливостей як нормативно встановлених основних начал, що визначають побудову процесу, його природу й методи здійснення правосуддя з тієї чи іншої

категорії справ [2, с. 37]; як передбачених законодавством основоположних ідей, пов'язаних із метою й завданнями судочинства, які відображають специфіку його стадій, інститутів, особливості процесуальної діяльності суду та всіх інших учасників процесу. Щодо процесу це найбільш загальні правила поведінки визначеного характеру, закріплені в законі, звернені до всіх учасників, мають загальнообов'язковий характер, правовий механізм реалізації та забезпечуються засобами державного примусу [3, с. 93].

Принципами судочинства називають також основні правила розгляду, вирішення судових спорів, які мають зовнішнє вираження в нормах процесуальних кодексів; обумовлені соціально-правовими умовами суспільного життя нормативно-правові засади, що визначають характер, зміст і побудову адміністративного судочинства; регламентують процесуальну діяльність адміністративного суду й інших учасників адміністративного процесу [1, с. 4]. Оскільки принципи адміністративного судочинства мають місце в судовій практиці, то й зорієнтовані вони насамперед на суд, тобто ці принципи завжди представляють собою правові директиви, зверненні до суду. В адміністративному судочинстві (як і в будь-якому іншому – цивільному, господарському, кримінальному) принципи визначають найбільш важливі обов'язки суду зі здійснення правозастосовної діяльності (принципи законності й обґрунтованості) або ж забезпечення прав, наданих сторонам й особам, що беруть участь у справі (принципи процесуальної рівності сторін, диспозитивності і змагальності).

Саме принципи виступають «гарантами» законного, обґрунтованого і справедливого правосуддя з розгляду справ. Принципами у процесуальному праві визнаються лише ті правила відповідного процесуального кодексу, за недотримання або порушення яких незаконними стають результати всієї судової діяльності у провадженні в конкретній справі. Ці результати підляга-

ють скасуванню. Крім того, принципи є ціннісним орієнтиром для надання тлумачення правилам судочинства під час їх застосування, а також усунення прогалин у них.

Сучасний етап розвитку правотворчості в Україні характеризується нормативним закріпленням в окремих нормах того чи іншого нормативно-правового акта конкретних принципів. КАС України є прикладом такого нормативного закріплення. Принципи адміністративного судочинства мають усі властивості й функції принципів права, адже вони є нормативно-регулятивними, загальними, обов'язковими, об'єктивно обумовленими, історичними та ідейно-політичними категоріями, а їх соціальною функцією є регулювання правовідносин, які складаються під час вирішення публічно-правових спорів. Отже, з урахуванням викладеного вбачається доцільним виділення «принципів організації судочинства» (організаційних) та «принципів здійснення судочинства» (функціональних).

У своїй сукупності всі принципи адміністративного процесу створюють стійку систему основ, які існують і діють не ізольовано, а в певній взаємозалежності, не суперечать одна одній і мають визначальний характер, тобто систему принципів. «Система» – це певний порядок у розташуванні і зв'язок дій. До особливостей системи принципів адміністративного процесу відносять такі: 1) чисельність її елементів – принципів; 2) ієрархічність та обґрунтованість її побудови; 3) розміщення елементів у певному взаємозв'язку; 4) взаємодію елементів системи із правовими інститутами та процесуальними положеннями зазначеної галузі процесуального права; 5) єдність і цілісність як системи в цілому, так і її складових – принципів адміністративного процесу [1, с. 5].

У різні періоди існування адміністративного права підхід науковців до системи цих принципів різнився. Науковці радянського періоду визначали різні критерії щодо класифікації процесуаль-

них принципів. Так, М.А. Гурвич за основу класифікації брав такий критерій як роль принципів у здійсненні правосуддя. За цим критерієм принципи процесуального права поділялись ним на організаційні й функціональні [4, с. 29].

Аналіз наукової юридичної літератури дає змогу стверджувати, що однією з поширених класифікацій принципів процесуальних галузей права є їх класифікація на такі види: 1) загальноправові – принципи, що поширюються на всі без винятку галузі національного права (наприклад, принципи свободи, справедливості, рівності, гуманізму, демократизму, верховенства права й законності); 2) міжгалузеві – принципи, які діють у межах кількох галузей права; 3) галузеві – керівні начала, що функціонують виключно в межах однієї конкретної галузі права. Як критерій такого поділу називається сфера правових відносин, на які розповсюджуються принципи.

Врахувавши виділення цього критерію в якості поділу принципів на вказані три групи, О.В. Кузьменко пропонує таку класифікацію принципів адміністративно-процесуального права:

1) загальні: демократизму, законності, верховенства права, юридичної рівності осіб (юридичних осіб) перед законом, справедливості, єдності прав та обов'язків, поєднання переконання і примусу, правосуддя;

2) міжгалузеві: гласності, використання національної мови, оперативності, забезпечення правової допомоги, обов'язкової відповідальності за порушення правил процесу, об'єктивної істини;

3) галузеві: можливість ведення процесу мовою, прийнятною для юридичних осіб певної території, переважна спрямованість на реалізацію неконфліктних матеріальних правовідносин, принцип презумпції правоти юридичних осіб у відносинах з органами публічної влади [5, с. 39-54].

Свою класифікацію принципів адміністративного процесу пропонує й С.В. Потапенко. Він поділяє принципи

адміністративного процесу за наступними критеріями: 1) за сферою поширення – на загально-правові, галузеві, міжгалузеві; 2) за способом нормативного закріплення – на конституційні та законодавчі; 3) за об'єктом впливу – на принципи, що визначають процесуально-правову діяльність адміністративного суду, та принципи, що визначають процесуальну діяльність осіб, які беруть участь у справі (сторін, третіх осіб, представників сторін і третіх осіб); 4) за предметом правового регулювання – на принципи організації правосуддя (судоустрою й судочинства), принципи, які визначають зміст процесуальної діяльності (офіційне з'ясування всіх обставин справи, диспозитивність, змагальність тощо), принципи, які визначають процесуальну форму виконання процесуальних дій (гласність, відкритість) [1, с. 5].

Щодо запропонованої класифікації зазначимо, що навряд чи можна визнати вдалим поділ принципів за критерієм «способу нормативного закріплення» на конституційні та законодавчі. Більш вдалим вбачається поділ принципів адміністративного процесу за критерієм юридичної сили нормативно-правового акта, в якому вони закріплені, на конституційні та закріплені в інших нормативно-правових актах. Конституційні принципи процесу стосуються загалом усіх процесуальних галузей, у тому числі адміністративного судочинства. Текстуальне закріплення конституційних принципів судочинства можна знайти, наприклад, у ст. 8, 129 Конституції України, відповідно до яких основними засадами судочинства є наступні: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 4) змагальність сторін і свобода в наданні ними суду своїх доказів та в доведенні перед судом їх переконливості; 5) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 6) забезпечення апеляційного й касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом; 7) обов'язковість рішень суду.

Т.О. Коломоець та Г.Ю. Гулевська, крім конституційних принципів, які є загальними для всіх видів правосуддя, пропонують поділяти принципи адміністративного судочинства на загальні принципи, які встановлені законодавством про судочинство (процесуальна рівноправність сторін, раціональність процесуального сумісництва, усність, безпосередність), та безпосередньо процесуальні принципи здійснення правосуддя в адміністративних судах, які закріплені у ст. 7–16 КАС України [6, с. 58].

В адміністративно-процесуальній літературі, яка вийшла друком після прийняття КАС України, досить часто спостерігається відсутність критеріїв для класифікації таких принципів, адже і КАС України не вміщує таких критеріїв. У такій літературі здебільшого спостерігається перерахування закріплених у КАС України принципів та їх тлумачення. Хоча й до прийняття КАС України в адміністративно-правовій науці досить численними були навчальні видання, які не містили жодних критеріїв для класифікації, а лише перераховували (називали) певні принципи. Проте заради справедливості слід зазначити, що такий недолік спостерігається не лише в адміністративно-процесуальній літературі. У науковій правовій літературі загалом досить часто зустрічається відсутність чітких критеріїв класифікації принципів, що може знаходити прояв або у проведенні розподілу на підставі кількох критеріїв, або в поєднанні в єдиній класифікації принципів, виділених за різними критеріями.

Слід зазначити, що більшість науковців серед галузевих принципів адміністративного процесу виділяють принцип швидкості й економічності процесу [7, с. 29], або принцип економічності, швидкості і простоти процесу [8, с. 83], або принцип процесуальної економії [9, с. 238]. Проте дослідження змісту процесуальної економії дозволяє відмежувати її від

інших суміжних правових категорій. Так, зокрема, викликають заперечення пропозиції науковців щодо віднесення швидкості процесу, своєчасності процесу до системи принципів адміністративного процесу, оскільки їх зміст поглинається принципом процесуальної економії як таким, що включає в себе не лише економне, бережливе використання часу, а й процесуальних засобів та сил суб'єктів адміністративно-процесуальної діяльності. Процесуальна економія за змістом включає в себе й економне, бережливе використання часу, та як принцип покликана забезпечити справедливий і своєчасний розгляд господарських справ. У зв'язку із цим доцільно виділяти в системі принципів господарського процесу лише принцип процесуальної економії.

Підтримуючи в цілому загально-визнаний у правовій доктрині поділ процесуальних принципів на загальні (загальноправові), міжгалузеві та галузеві за критерієм «сфера поширення (сфера розповсюдження)», пропонуємо з урахуванням положень чинних процесуальних кодексів в якості додаткового критерію класифікації виділяти «юридичну силу нормативно-правового акта, в якому закріплені принципи». За таким критерієм можливим є поділ принципів адміністративного судочинства на конституційні принципи, принципи, закріплені в кодифікованих нормативно-правових актах (у КАС України), та принципи, закріплені в інших законах.

Відповідність процесуальної економії до всіх критеріїв принципів адміністративного процесу дозволяє стверджувати, що за своєю природою принцип процесуальної економії є галузевим принципом адміністративного судочинства, загальний зміст якого полягає в забезпеченні якісного й оперативного розгляду справи з мінімальними витратами часу та коштів учасників процесу. Він відбиває спеціалізацію та спрямованість адміністративного процесу, а також спрямований на реалізацію його завдань. Принцип процесуальної еко-

номії входить до системи принципів адміністративного судочинства, існує в тісному взаємозв'язку з іншими процесуальними принципами, доповнює й розкриває їх зміст. Принцип процесуальної економії відноситься до функціональних принципів адміністративного процесу, тому що є принципом, який визначає процесуальну діяльність адміністративного суду та учасників процесу.

Ключові слова: принцип процесуальної економії, адміністративне судочинство, система принципів адміністративного судочинства, оперативність, адміністративні суди.

У статті досліджуються проблеми визначення і змісту принципів адміністративного процесу України. Автором розкрито особливості і значення принципів адміністративного судочинства України, охарактеризовано систему принципів адміністративного процесу. У статті визначається місце принципу процесуальної економії в системі принципів адміністративного процесу. Автором здійснюється дослідження ролі принципу процесуальної економії в діяльності адміністративних судів України, на підставі чого узагальнюється значення вказаного принципу у процесі розвитку адміністративного судочинства України.

В статье исследуются проблемы определения понятия и содержания принципов административного процесса Украины. Автором раскрыты особенности и значение принципов административного судопроизводства Украины, охарактеризована система принципов административного процесса. В статье определяется место принципа процессуальной экономии в системе принципов административного процесса. Автором проводится исследование роли принципа процессуальной экономии в деятельности административных судов Украины, на основании чего обобщено значение указанного принципа в

процессе развития административного судопроизводства Украины.

The problems of determination of concept and maintenance of principles of the administrative process of Ukraine are investigated in the article. Author exposes features and value of principles of the administrative legal proceedings of Ukraine, the system of the principles of economic process is characterized. In the article the place of principle of procedural economy is determined in the system of principles of administrative process. The article is devoted to the role of the principle of procedural economy in administrative court procedure in Ukraine. This gives general understanding of the importance of the abovementioned principle in the development of administrative legal proceedings in Ukraine.

Література

1. Потапенко С.В. Диспозитивність як принцип адміністративного процесу України : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / С.В. Потапенко. – Х., 2010. – 19 с.
2. Власов А.А. Гражданское процессуальное право : учебник / А.А. Власов. – М. : ТК Велби, 2003. – 432 с.
3. Адміністративне судочинство : підручник. – Вид. 2-ге, перероб. і допов. / За заг. ред. Т.О. Коломоєць. – К. : Істина, 2011. – 304 с.
4. Советское гражданское процессуальное право / под ред. М.А. Гурвича. – М. : Высшая школа, 1964. – 380 с.
5. Кузьменко О.В. Адміністративно-процесуальне право України : підручник / О.В. Кузьменко, Т.О. Гуржій ; за заг. ред. О.В. Кузьменко. – К. : Атіка, 2007. – 416 с.
6. Адміністративна юстиція. Адміністративне судочинство : навч. посібник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць, Г.Ю. Гулевської. – К. : Істина, 2007. – 152 с.
7. Бандурка А.М. Административный процесс : учебник / А.М. Бандурка, И.М. Тищенко. – Х. : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2001. – 352 с.
8. Гончарук С.Т. Основи адміністративного права України : навч. посібник / С.Т. Гончарук. – К. : Аванпост-Прим, 2004. – 342 с.
9. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права : навч. посібник / за заг. ред. Р.О. Куйбіди, В.І. Шишкіна. – К. : Старий світ, 2006. – 576 с.